

UPPSALA
UNIVERSITET

Restitutionskrav – samlingsbeteckning eller enhetlig lära?

Nordiska förmögenhetsrättsdagarna
Bergen 27-29 april 2022

Torbjörn Ingvarsson
professor i civilrätt
Uppsala universitet

Återgång och obehörig vinst

- Vid återgång väcks ofta frågan om grunden för återgång och annan ersättning. En av dessa grunder är läran om obehörig vinst.
- Uppfattas som en enhetlig och sammanhållen grund.
- En presentation med nedslag i framväxten av läran om obehörig vinst.

En metanorm, en rättsregel eller flera rättsregler?

- Rättsregler kan motiveras med att det annars uppstår en obehörig vinst, men den motiveringen är själv ingen rättsregel utan en metanorm.
- Är det fråga om en *lära* om obehörig vinst?
- Är det fråga om en *enhetlig rättsregel* om obehörig vinst eller *flera rättsregler* om obehörig vinst?

UPPSALA
UNIVERSITET

Motto: Att våga sig in i det förgångnas spökkammare

»Men många kunskaper är inte utplånade därför att man glömmer dem, eller inte hittar dem i det förgångnas spökkammare, de har bara sjunkit långsamt mot botten varifrån man under snälla vindförhållanden kan hämta upp dem igen. Om man nu inte råkar vara rädd för att bege sig ut på djupa och, som man tror, okända vatten.«

Evander Veronikas vrede, Stockholm 1993, s. 101

De romerskrättsliga källorna om obehörig vinst

»This law is one of the worst parts of Justinian's law; it has confused and irritated generations of lawyers and exercised an evil influence on continental codifications down to our times. The German Civil Code (BGB) is a warning example.«

Schulz Classical Roman Law Oxford 1950 s. 611

Den som gör en vinst på annans bekostnad skall utge vinsten

Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletio-
torem.

D. 12.6.14 *Pomp. 21 ad Sab.*

Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento *et iniuria* fieri locupletio-
torem.

D. 50.17.206 *Pomp. 9 ex var. lect.*

Det är skäligt att någon inte blir berikad på annans bekostnad.

»Es ist nach dem Naturrecht billig, dass Niemand mit des Andern Schaden und durch Unrecht reicher werde.«

Otto, Sintenis & Schilling Das Corpus Juris Civilis in's Deutsche übersetzt, band 4 Leipzig 1832 [D. 50.17.206]

Anföringen »*Nam hoc*« (*Ty det är*) tyder på ett konkret sammanhang. Situationen i D. 12.6.13 *Paulus lib. 10 ad Sab.* är att en omyndig försträckts en summa pengar utan att ha fått lov till detta av förmyndaren. Sedan den omyndige blivit myndig, betalas beloppet tillbaka. Tvisten som Paulus haft att ta ställning till var om den nu myndige i denna situation hade ett återkrav mot mottagaren av det återbetalade beloppet.

Ansvar på en glidande skala

... et interdum licet aliud praestemus, inquit, aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi et fructus condico: vel hominem indebitum, et hunc sine fraude modico distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes.

D. 12.6.26.12 *Ulp. 26 ad ed.*

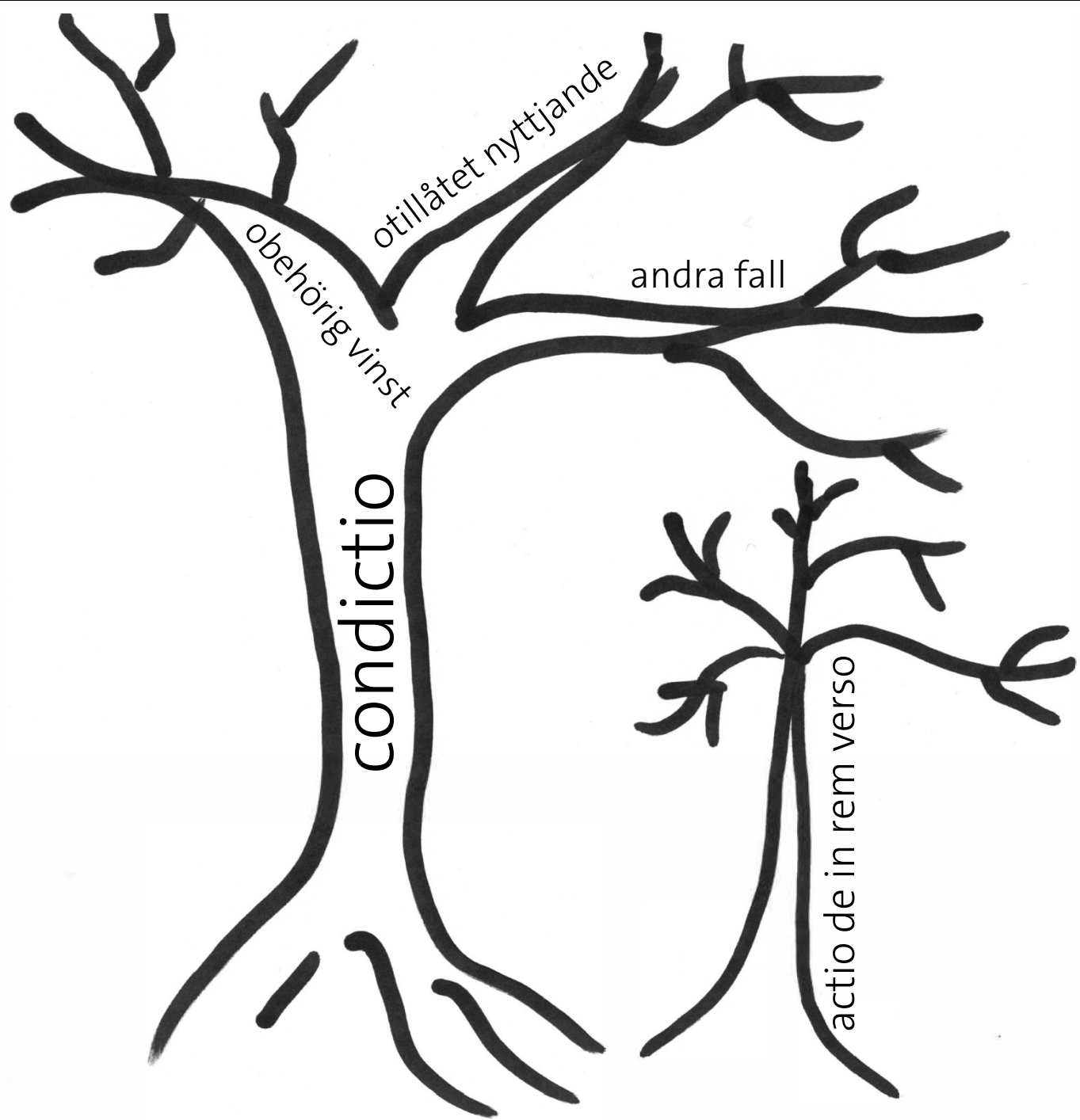
... och ibland, så säger [Celsus], kan vi med condictio kräva ett, trots att vi presterat något annat. Exempelvis när jag har överlåtit ett stycke mark som jag inte var skyldig och med condictio kan kräva ut avkastningen. Eller om jag har överlåtit en slav som jag inte var skyldig, och du i god tro har avyttrat den till ett lägre pris; då måste du självklart endast återlämna den köpeskilling du har.

Ansvar på en glidande skala; bara det du har i behåll kan krävas åter.

Men egentligen att man får återlämna *annat (aliud)*. Detta är dock den förståelse som haft historisk betydelse för utvecklingen av läran om obehörig vinst.

UPPSALA
UNIVERSITET

Condictio som processform

- *Condictio* är ett generellt processrättsligt institut i romersk rätt.
- Den som ville ha något åter lämnade ett meddelande till den som innehade egendomen att inom trettio dagar inställa sig inför domstol.
- Själva talan grundade sig på *meddelandet* lämnats och inte på att egendom skulle återfås.
- Den materiella frågan huruvida egendomen skulle överlämnas till den som framställt kravet var därefter huvudfrågan i processen.
- *Condictio* här är alltså inte bara *condictio indebiti* utan en *generell processform*.

Condictio som alternativ till rei vindicatio

- *Condictio* används huvudsakligen om det inte längre går att lämna tillbaka det som givits.
- Taleformen *condictio* går alltså ofta ut på att få något annat än det som en gång givits.
- *Rei vindicatio* syftar till att få tillbaka exakt samma föremål.
- *Vindicatio* och *condictio* kan båda användas för att uppnå det som senare kallats *restitutio in integrum*, det vill säga att förhållandena skall återställas som innan prestationen gjordes.

1800-talets konstruktion av institutet *obehörig vinst*

»Impulsen att visa en enhetlig struktur i den förvirrande positiva mångfalden i vårt exempel [berikelseprincipen] finner vi ingenstans bättre uttryckt än hos Savigny. Han förstår det så, att alla kondiktionsfall[...], vecklar ut sig i ett ›organiskt‹ system, ›även om det vid första anblick framstår som högst mångfaldigt‹. Savigny visar närmast en siargåva i sin utläggning av ›berikelse tanken‹ ur ställen, som han delvis felaktigt räknar till uppkomsthistorien för *condictio indebiti*, när han i denna situation bedriver äkta intressejurisprudens [...]. Källorna är bara bevisuppgifter för den sakimmanenta rättsliga sanningen, som ingen ›positiv lagstiftning‹ kan dra sig undan.«

Esser Grundsats und Norm, Tübingen 1956, s. 169f

UPPSALA
UNIVERSITET

Givande (*datio*) som sammanbindande länk i Savignys lära

Den som fått något av annan utan att den som mottar det kan stödja sin rätt att behålla det mottagna på någon rättsligt erkänd grund har en skyldighet att återlämna det. Denna skyldighet gestaltar sig normalt som en *vindikationsrätt*, men om återlämnande av själva objektet inte kan ske, utgör *utgivande av föremålets värde* den enda vägen ut.

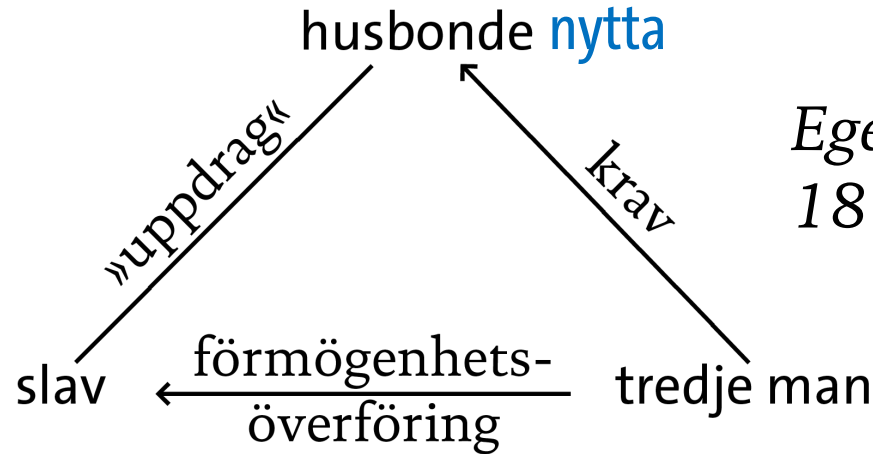

Nyttjandefallen i Savignys lära

Om någon använder annans egendom utan att ha rätt till det, så skall ägaren ha rätt till *ersättning för den nytta användaren haft*. Besitter någon egendom i god tro och förbrukar den, då skall besittaren endast utge en ersättning som motsvarar *nyttan av användningen* och inte *värdet av det förbrukade*. I dessa fall finns inte nödvändigtvis något givande (*datio*) som lett till en förmögensöverföring. Detta är obehörig vinst »*in sonstiger Weise*« (jfr § 812 BGB).

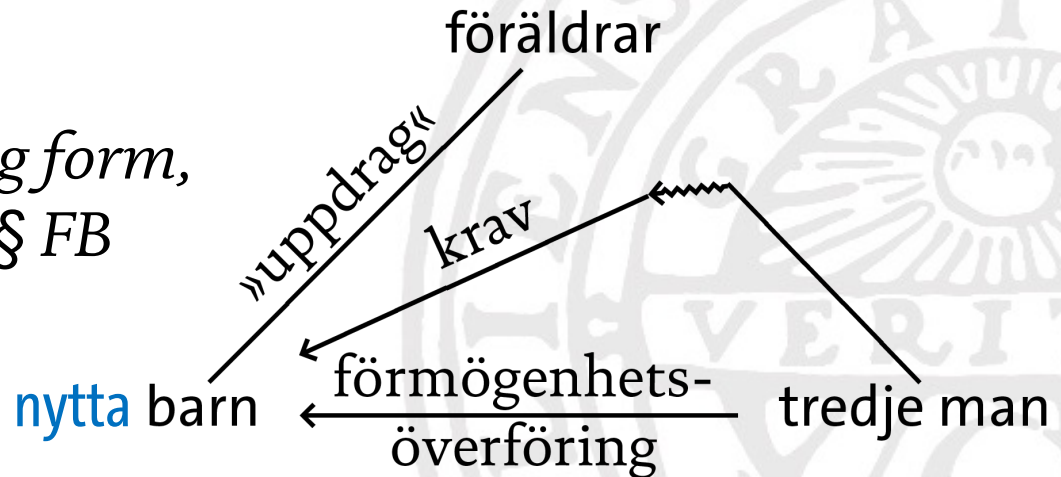

Actio de in rem verso

*Egentlig form,
18 kap 3 § HB*

*Oegentlig form,
9 kap. 7 § FB*

Föräldrabalkens regler är *actio de in rem verso!*

Art. 33 OR	Svensk översättning (min)	5 kap. 9 § FL
Erfolgt keine Genehmigung, so ist jeder Theil befugt, die schon vollzogene Leistung zurückzufordern.	Ges inget samtycke [från förmyndaren], så är var part berättigad att återkräva den redan fullgjorda prestationen.	Varder avtal, som den omyndige utan erforderligt samtycke ingått, ej gällande, bäre envar åter vad han mottagit eller utgive , om det ej kan ske, ersättning för dess värde.
Der nicht gebundene Theil jedoch haftet nur so weit, als die Leistung für ihn nützlich verwendet worden oder als er zur Zeit der Rückforderung noch bereichert ist oder sich böswillig der Bereicherung entäußert hat.	Den part som inte är bunden ansvarar endast så långt som prestationen använts till hans nytta eller om han vid tidpunkten för återkravet ännu är berikad eller har avyttrat berikelsen med ont uppsåt.	Dock vare den omyndige, där ej i andra stycket annorlunda stadgas, icke pliktig att utgiva sådan ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller eljest finnes hava för honom medfört nytta.
Hat er die andere Vertragspartei zu der irrthümlichen Annahme seiner Vertragsfähigkeit verleitet, so ist er ihr für den verursachten Schaden verantwortlich.	Har han förlett den andra kontraktsparten till den felaktiga antagandet, så svarar han för den åsamkade skadan.	Har den underårige vid avtals ingående genom falska uppgifter om sin behörighet vilselett den, med vilken avtalet slöts, vare han, om avtalet ej blir gällande, pliktig att i den omfattning som prövas skälig utgiva ersättning för den förlust som föranletts av avtalet.

Före och efter förmynderskapslagen

Före: NJA 1889 s. 152 (den omyndiga kvinnans möbler) och NJA 1885 s. 378 (åkersådden) visar tydligt att förmyndaren inte kunde göras ansvarig ens om det uppkommit nytta för förmyndaren själv och att heller inte den omyndiga kunde krävas.

Efter: Den omyndige själv kan göras ansvarig, men som huvudregel bara i den mån det uppstått nytta. Förmyndarna kan inte göras ansvariga på denna grund.

Karlgren Obehörig vinst

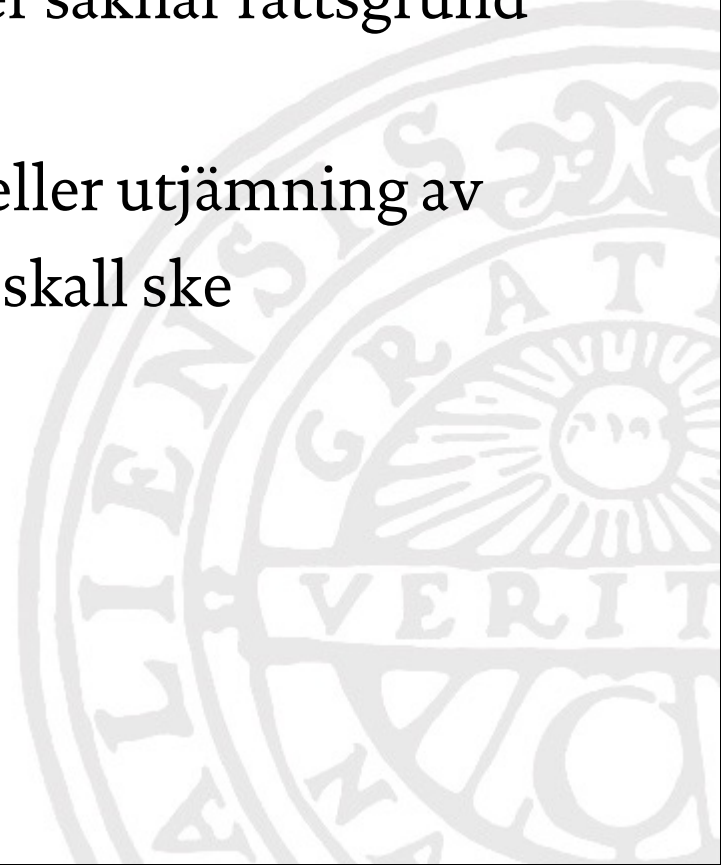
»Vinstregelns innehåll kan tills vidare utan närmare precisering beskrivas så, att om någon (A) gjort en (i allmänhet förmögenhetsrättslig) vinst¹ på annans² (B:s) bekostnad och vinsten är ›obehörig^{3a} eller ›saknar^{3b} rättsgrund«, skall den gå åter, alltså ge upphov till en ersättningsrätt för B gentemot A avseende just vinsten. Det har alltså försiggått en förmögenhetsförskjutning från B till A; mot en av A vunnen fördel i förmögenhetsrättsligt avseende svarar en förlust för B, och vinstregeln går ut på en utjämning av den förskjutningen.«

Rättsregel om obehörig vinst

rättsfakta 1. vinst, 2. på annans bekostnad (förlust)
och 3. vinsten är obehörig eller saknar rättsgrund

rättsföljd vinsten skall återgå eller utjämning av
förmögenhetsförskjutningen skall ske

Rättsregeln prövad på NJA 1925 s. 184 (avverkningsrätten)

rättsfakta 1. vinst, 2. på annans bekostnad (förlust)
och 3. vinsten är obehörig eller saknar rättsgrund

Var vinsten i fallet verkligen obehörig? Saknade den verkligen rättsgrund?

Notera att rättshandlingarna var giltiga, men
möjligen var *vinsten* obehörig.

Att bryta den onda cirkeln

Vinsten är obehörig för att den saknar rättsgrund och den saknar rättsgrund för att den är obehörig

Huruvida en obehörig vinst föreligger måste avgöras på annat sätt än att hänvisa till avsaknad av rättsgrund.

UPPSALA
UNIVERSITET

Rättsregeln prövad på NJA 2007 s. 519 (Oceanterminalen)

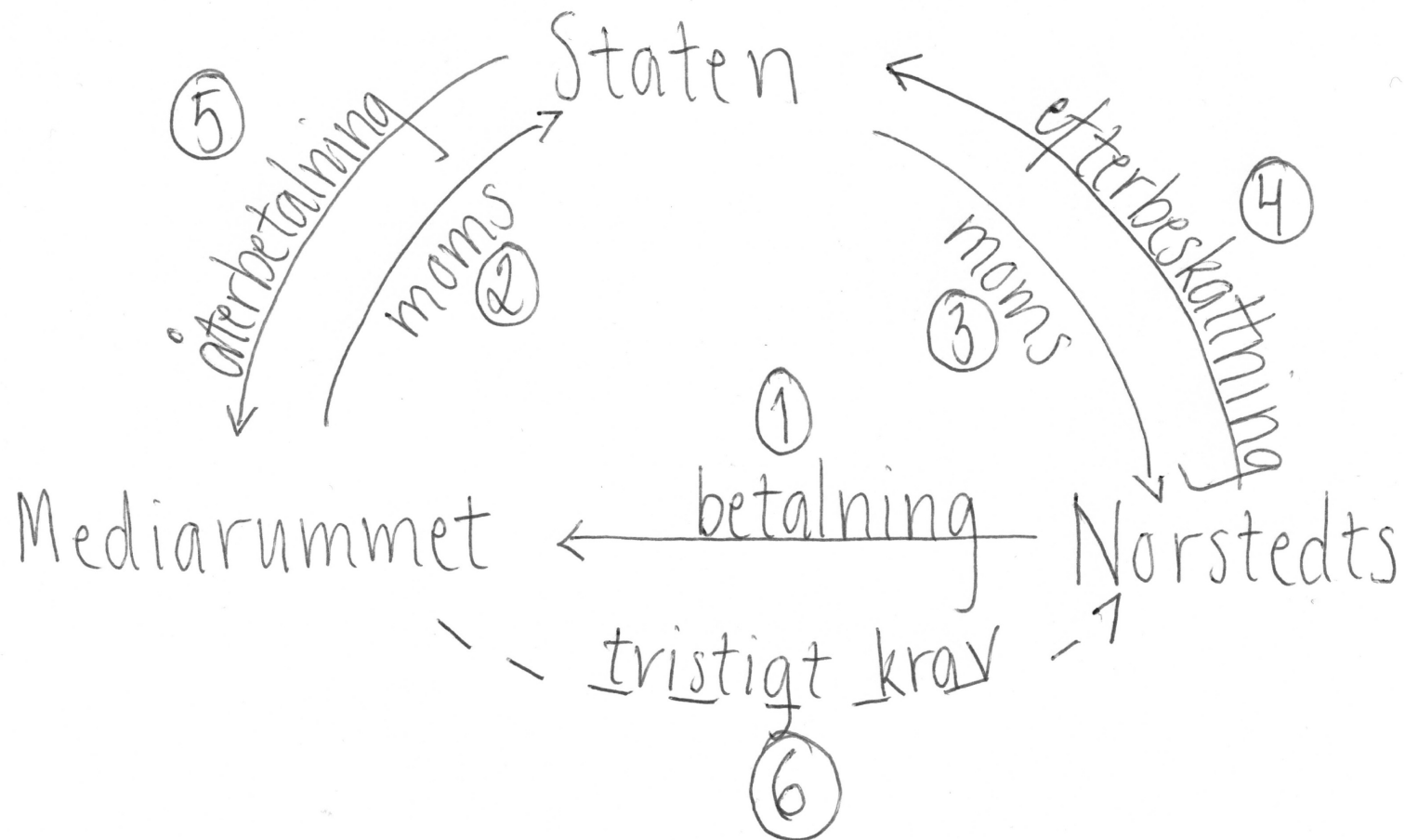
rättsfakta 1. vinst, 2. på annans bekostnad (förlust)
och 3. vinsten är obehörig eller saknar rättsgrund

Ingen förlust. Vinsten består i en kostnadsbesparing.

Ingen ursprunglig överföring av ett värde, bara ett nyttjande.

Rättsregeln prövad på NJA 2015 s. 1072 (Tryckerimomsen I)

En välkonstruerad rättsregel

rättsfakta \longrightarrow rättsregel \longrightarrow rättföljd

Jämför man olika rättsfall som sägs ge uttryck för läran om obehörig vinst, så är det inte samma rättsfakta som skall föreligga för att rättföljden skall inträda. Detta tyder på att det inte är fråga om en enda rättsregel, utan flera.

Allmän regel eller flera rättsregler

»Båda formlerna [obehörig vinst och att den skada som orsakats vårdslöst genom rättsstridigt handlande skall ersättas] kräver utfyllnad. De får innehåll först genom att frågan besvaras när en skadegörande handling är rättsstridig och när ett berikande är obehörigt. Om lagstiftaren borde ange detaljförutsättningar eller formulera ett allmänt culpaansvar eller en allmän regel om berikande, är en fråga om lagstiftningsteknik, som föreligger på samma sätt för läran om obehörig vinst som för skadeståndsrätten.«

von Caemmerer Bereicherung und unerlaubte Handlung, Fs

Rabel Bd I Tübingen 1954, s. 335

Allmän regel eller flera rättsregler

Slutsats 1: Det går inte att nå fram till en allmän regel om obehörig vinst som sedan kan fungera som en allmän rättsregel genom induktion från lagregler. Därtill är reglerna för olika och kommer från olika grenar på det yviga obehörig vinst-trädet.

Slutsats 2: Rättsfallen i praxis rör olika grenar med olika rättsfakta och reglerna i respektive gren är inte utbytbara, så att modellen i ett fall om obehörigt nyttjande inte kan användas då en vinst uppstått till följd av överföring från en till en annan.

Allmän regel eller flera rättsregler

Slutsats 3: Läran om obehörig vinst är ett samlingsbegrepp för en rad sinsemellan olika rättsregler.

Slutsats 4: Obehörig vinst finns både som metanorm (*ingen skall göra vinst på annans bekostnad*) och som rättsregler.

Slutsats 5: Hur många rättsregler om obehörig vinst som behövs beror på vilken precision man önskar i bedömningen. Karlgren räknade med tre eller fyra, von Caemmerer med nio, där den sista var *andra fall*, vilket gör uppräknningen formellt fullständig.

UPPSALA
UNIVERSITET

Restitutionskrav – samlingsbeteckning eller enhetlig lära?

Nordiska förmögenhetsrättsdagarna
Bergen 27-29 april 2022

Torbjörn Ingvarsson
professor i civilrätt
Uppsala universitet

